

УДК 658: 332.8

**СУТНІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ
ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА***Філіппова О.С.*

В статті узагальнено основні підходи до трактування категорії «ефективність», а також систематизовано ключові критерії її визначення відповідно до особливостей діяльності підприємств виробничої та невиробничої сфер. Наведено власне визначення поняття «ефективність діяльності підприємств житлово-комунального господарства» та сформовано її критерії з позицій ключових зацікавлених сторін.

Ключевые слова: підприємство, ефективність, результативність, критерії ефективності, виробнича сфера, невиробнича сфера, житлово-комунальне господарство.

Категорія «ефективність» займає ключове місце майже в усіх без винятку галузях знань та сферах діяльності людини. Проте особлива та специфічна її роль відведена саме в економічній науці, етимологічний зміст якої вже говорить про їх спорідненість. При цьому особливим є той факт, що на відміну від інших категорій, явищ та процесів, що вже кілька століть досліджуються економістами, дане поняття як в теоретичному визначенні, так й в практичному аспекті не втрачає своє життєдіяльності. Це обумовлено тим, що обмеженість ресурсів та їх поступове невідновлюване зменшення при одночасному зростанні та посиленні як обсягу, так і спектру потреб людини автоматично формує для теорії ефективності нові завдання та ставить перед нею нові проблеми.

Зародження та становлення теорії ефективності пов'язують з працями таких закордонних вчених-економістів як Адам Сміта та Томаса Мена. Разом з тим розвитку даного напрямку досліджень сприяли також роботи А. Маршалла, Дж. Кларка, М. Мескона, Дж. Гібсона та інших зарубіжних вчених. Що стосується вітчизняних досліджень, то на сучасному етапі теоретичним аспектам трактування категорії «ефективність діяльності», а також визначенню критеріїв щодо її оцінки присвячені роботи А.Г. Гончарука, А.В. Дейнеко, Н.І. Климаша, М.В. Чорної, О.М. Рац, О.В.Саленко, О.І. Ященко тощо. Висвітлення теоретичних аспектів визначення змісту та особливостей оцінки ефективності діяльності суб'єктів господарювання різних видів економічної діяльності є характерним для досліджень М.М. Кібкало, Я.В. Світличної, І.В. Левицької, М.М. Петрівці та інших. Разом з тим невирішеними залишаються питання дослідження теоретико-методичних засад визначення сутності категорії «ефективність діяльності підприємств житлово-комунального господарства», яка по мірі впровадження нових умов господарювання в дану сферу та в умовах здійснення комплексного реформування даної галузі придбала новий зміст. Тому метою даної статті є узагальнення існуючих підходів до трактування категорії «ефективність», а також критеріїв ефективності діяльності різних суб'єктів господарювання та визначення на цій основі економічної сутності категорії «ефективність діяльності» для підприємств житлово-комунального господарства.

Еволюція становлення та розвитку теорії ефективності налічує багатвікову історію. Вперше ці питання порушив видатний діяч економічної теорії Томас Мен. У своїй роботі «Багатство Англії в зовнішній торгівлі» він підняв проблему ефективності державного управління, визначивши її через такий його критерій як прибутковість зовнішньої торгівлі [3]. Більш чітко визначення ефективності простежується в дослідженнях А.Маршалла. Так в своїй роботі «Принципи економічної науки» він виводить її як загальний потік доходів і витрат виробництва [9].

З виникненням та розвитком індустріального суспільства визначення ефективності набуває певної тематичної спрямованості. Так К.Маркс досліджує ефективність як результативність використання ресурсів виробництва, визначаючи її як відношення торгового прибутку до авансованого капіталу або доходу підприємця-орендатора до витрат виробництва (при визначенні ефективності «землеробного» капіталу) [8].

Досить детально дослідження існуючих на сьогоднішній день тлумачень економічної категорії

«ефективність» з виділенням окремих підходів до її трактування викладено в роботах багатьох вітчизняних вчених. Так Аванесова Н.Е. в своїй дисертаційній роботі відокремлює чотири підходи до визначення сутності поняття «ефективність», зокрема [1]:

- ресурсний, згідно з яким ефективність визначається як співвідношення результату до затрачених ресурсів;
- цільовий, за яким ефективність розуміється як кількісна характеристика відношення мети і теоретичної можливості, теоретичної можливості та норми її матеріалізації;
- підхід «зацікавлених сторін», згідно з яким ефективність розглядається як ступінь задоволеності процесом його учасників;
- підхід «відповідності еталону», який виник в межах концепції бенчмаркінгу, яка передбачає зіставлення власних показників ефективності з еталонними в аналогічній галузі.

Проте дослідження робіт «класиків» економічної думки та сучасних дослідників-науковців показує, що незважаючи на достатнє багатозначність існуючих тлумачень ефективності діяльності того чи іншого суб'єкту господарювання, слід відмітити що визначення їх критеріїв ще не набули такого розвитку і, як правило, є спорідненими для всіх. Так Кібкало М.М. в своїх роботах відзначає, що «ефективність роботи і довгострокова життєздатність вугільного підприємства залежить від безперервної послідовності прийняття рішень, спрямованих на досягнення мети його функціонування. Кожне з цих рішень в остаточному підсумку визначає економічну ефективність діяльності. Вугільне підприємство ефективно функціонує як структура в тому випадку, якщо воно знаходить ефективний спосіб одержання необхідної споживачеві продукції, тобто технологію виробництва і управління». [4, с.72]. Тобто можна зробити висновок, що в якості основних критеріїв ефективності підприємств цієї галузі автор відокремлює продуктивність, конкурентоспроможність та економічність здійснюваної діяльності.

Світлична Я.В. в своїй дисертаційній роботі, розглядаючи ефективність діяльності підприємств у сфері виробничих послуг, зокрема дорожньо-будівельних, доходить висновку, що під нею слід розуміти економічний результат, що відображає правильність та рівень досягнення поставлених цілей та характеризується прибутковістю, продуктивністю, економічністю, положенням на ринку і дієвістю підприємства [11].

В свою чергу Левицька І.В., досліджуючи питання визначення ефективності агропромислового виробництва, в своєму дослідженні зазначає, що ефективність зазначених суб'єктів господарювання «характеризує відношення економічного ефекту (результату) у вигляді обсягів кінцевої продукції у натуральному і вартісному виразі до сукупних чи окремих витрат виробничих ресурсів, що обумовили даний ефект (результат)» При цьому за критерій ефективності агропромислового виробництва автор пропонує взяти «максимально можливе виробництво продукції з кожного гектара землі в обробітку при найменших витратах праці, матеріальних і нематеріальних активів на одиницю продукції» [7].

Петровці М.М. в своїй дисертаційній роботі займалася дослідженням питань щодо визначення ефективності діяльності підприємств-природокористувачів. Автором було сформовано наступне визначення ефективності вказаних підприємств – «здатність підприємства успішно забезпечувати виконання поставлених суспільно корисних цілей сталого використання природних ресурсів при відносно мінімальних витратах всього комплексу задіяних ресурсів» [10]. З даного визначення витікає, що для даних суб'єктів господарювання головними критеріями ефективності є продуктивність, економічність, дієвість та інші.

Таким чином, проведений аналіз сучасної зарубіжної та вітчизняної літератури з питань визначення ефективності діяльності підприємства та відповідних їй критеріїв показав, що для суб'єктів виробничої сфери господарювання ефективність в цілому може бути зведена до відношення «результат – ресурси (витрати)» з достатньо суміжними за своїм змістом критеріями. Інша річ суб'єкти невиробничої сфери господарювання, специфічний характер діяльності яких й обумовлює виявлення окремого переліку критеріїв їх ефективності.

Так Лановенко О.А. відмічає, що мета діяльності та отриманий результат є головними визначальними компонентами оцінки ефективності соціальної діяльності [6, с.145]. В зв'язку з цим, мож-

на стверджувати, що первинним критерієм ефективності діяльності підприємств невиробничої (соціальної) сфери є рівень досягнення цілей та очікувань, зокрема зовнішніх користувачів.

Вже з наведених визначень стає зрозумілим наявність певної відмінності в трактуванні категорії «ефективність діяльності» та визначенні її критеріїв відповідно для підприємств виробничої та невиробничої сфер. Тому з метою визначення типових для кожної з груп підприємств критеріїв ефективності автором було проведено їх узагальнення з встановленням взаємозв'язку між ними та певним уточненням. Результати проведеної роботи представлені на рис. 1.

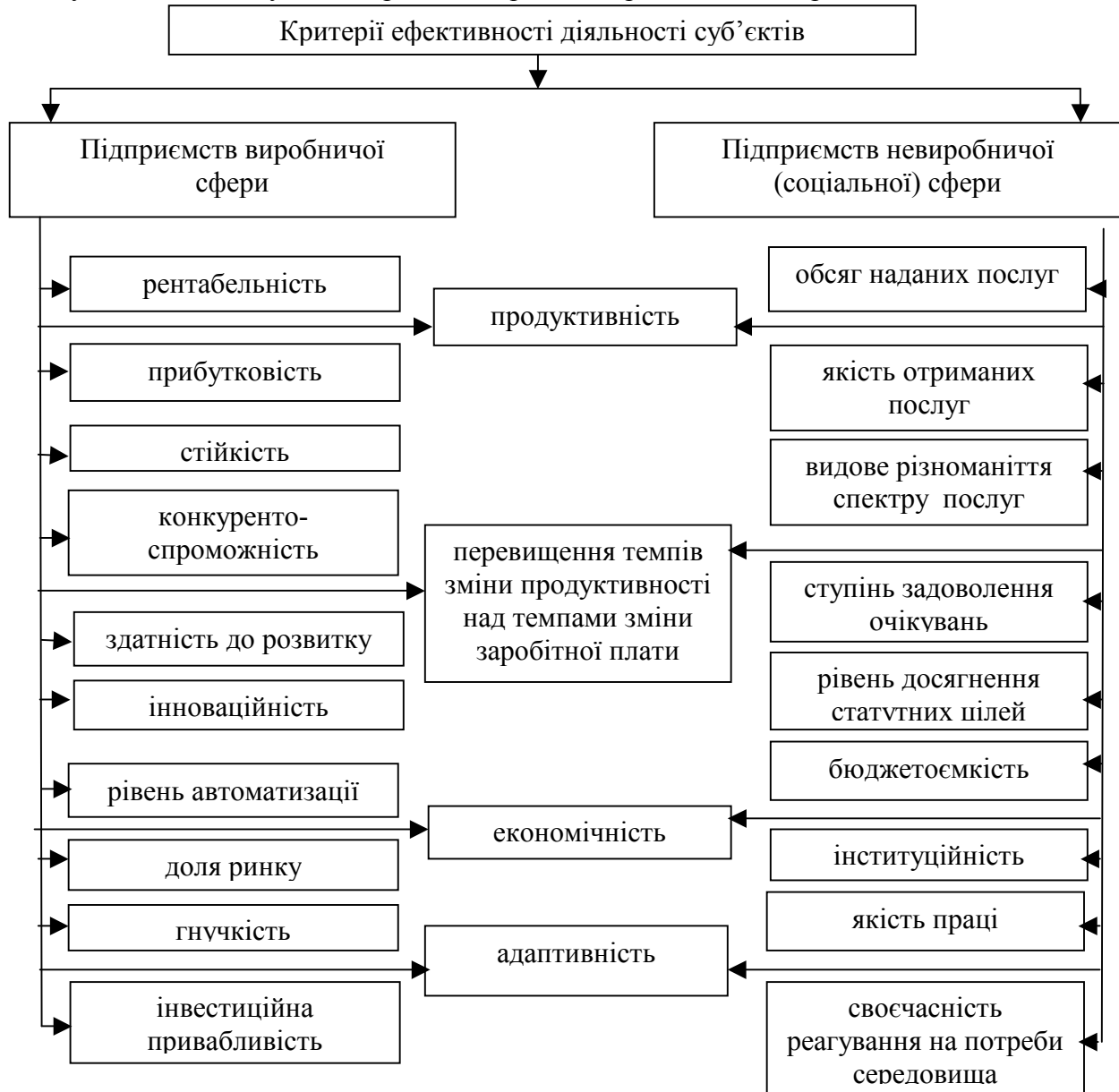

Рис. 1 Декомпозиція критеріїв ефективності діяльності різних суб'єктів господарювання

Враховуючи усе вищенаведене, автором пропонується розрахунок ефективності підприємств виробничої сфери зводити до розрахунку відносного показника, що відображає порівняння отриманих результатів або витрат (ресурсів), що спричинили їх отримання:

$$\text{Ефективність}_{\text{виробн.сфери}} = \text{Результати} / \text{Витрати} \quad (1)$$

В свою чергу, ефективність діяльності підприємств невиробничої сфери внаслідок відсутності у даних суб'єктів власних ресурсів та коштів на забезпечення відповідних витрат, що обумовлено, як правило, їх дотаційним характером, пропонується визначити через відношення фактичного обсягу наданих послуг чи рівня реалізації цілей діяльності їх плановим значенням, тобто:

$$\text{Ефективність}_{\text{невиробн.сфери}} = \text{Результати (факт)} / \text{Результати(план)} \quad (2)$$

Крім визначення чіткої сукупності критеріїв, що визначатимуть ефективність діяльності того чи іншого суб'єкту господарювання, в сучасній економічній науковій літературі дискусійними також

постають питання щодо тотожності сутності понять «ефективність» та «результативність».

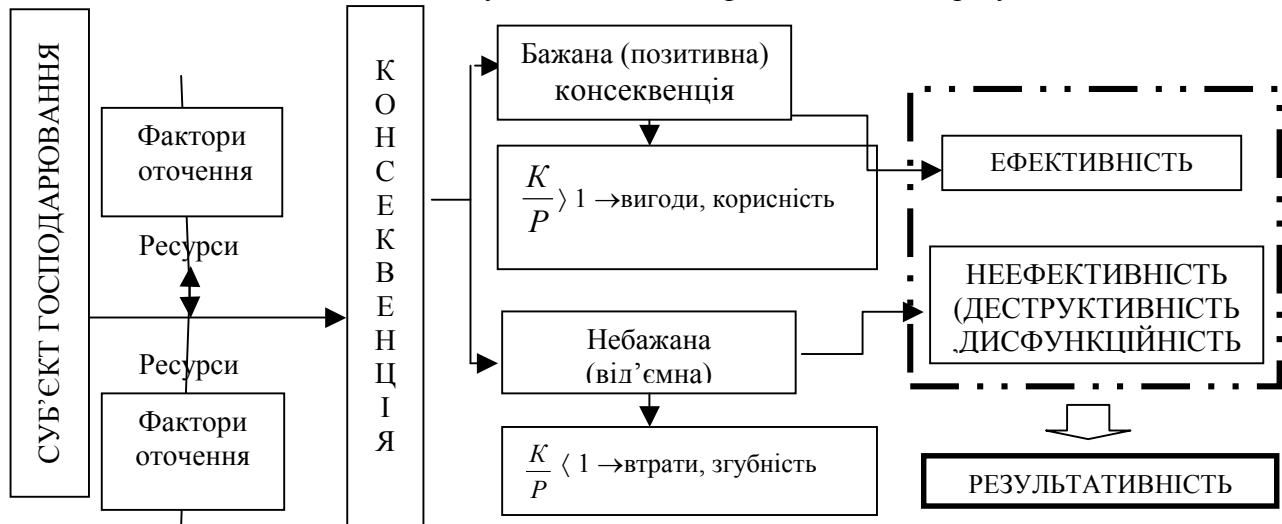

Рис. 2 Гіпотетична причино-наслідкова модель між поняттями «ефективність» та «результативність»

Так більшість авторів зійшлися на думці про те, що ці дві категорії є синонімами. Зокрема Головоко В.А. робить посилання на недосконаленість перекладу слів іншомовного походження, підкреслюючи, що «враховуючи особливості перекладу з англійської мови терміни «ефективність» і «результативність» можна вважати синонімічними і навіть взаємозамінними» [2, с. 90]. Не згодна з даною думкою Климаш Н.І. Так в її роботі досить детально досліджено теоретичні основи економічної категорії ефективність, розглянуто трактування понять «результативність» та «ефективність», проаналізовано сутність цих категорій. Автор наголошує, що результативність слід розглядати як один з критеріїв ефективності [5].

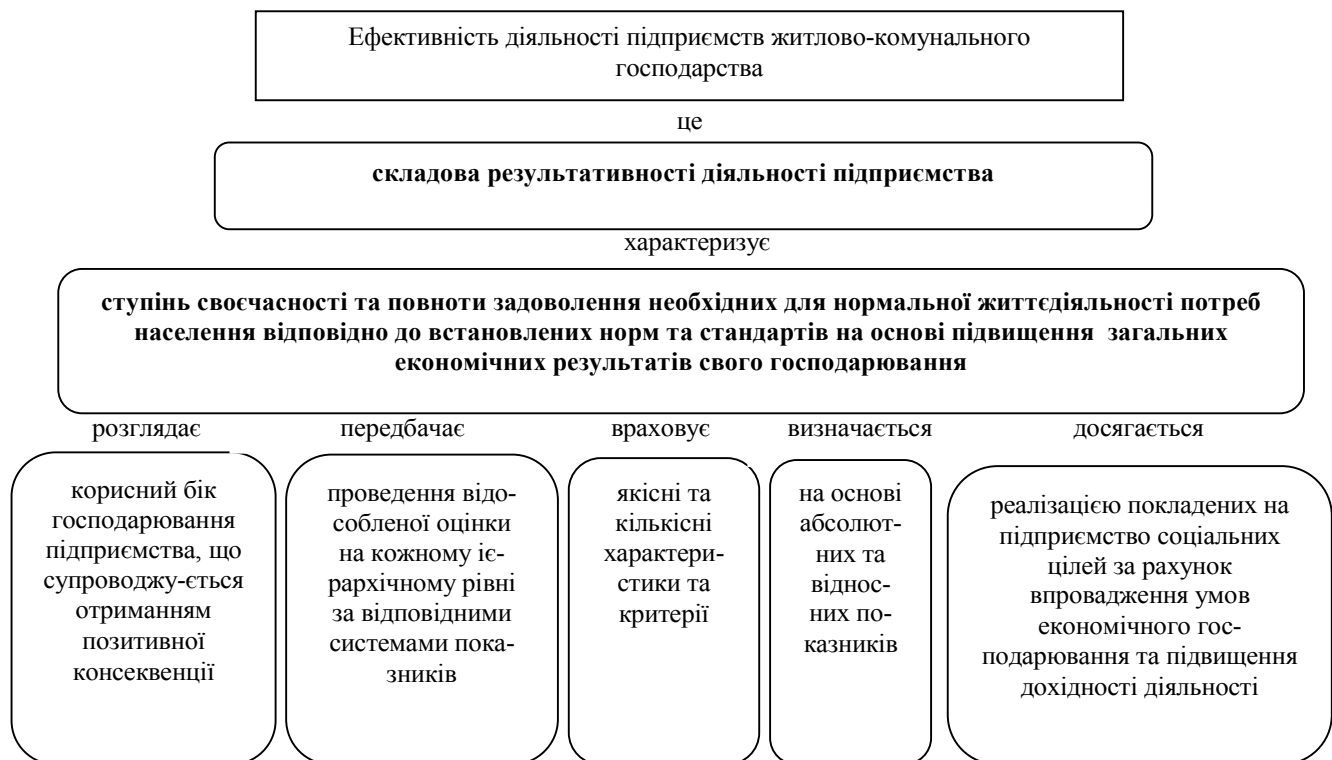

Рис. 3 Визначення змісту категорії «ефективність діяльності» для підприємств житлово-комунального господарства на основі використання методу денотатного графу

Однак існує й інша думка про співвідношення понять «ефективність» та «результативність». Так зокрема в дисертаційній роботі Аванесової Н.Е. наголошено, що результат та ефект є відносно самостійними поняттями; результат може бути сприйнятий або як ефект, або як деструкція, або як стабільність; ефект є віддзеркаленням позитивного результату діяльності, тобто того стану, до якого

прагне економічний об'єкт [1]. Даної думки дотримується й автор даного дослідження. Розуміння автора щодо існуючого взаємозв'язку змістовних значень понять «ефективність» та «результативність» наведено на рис. 2.

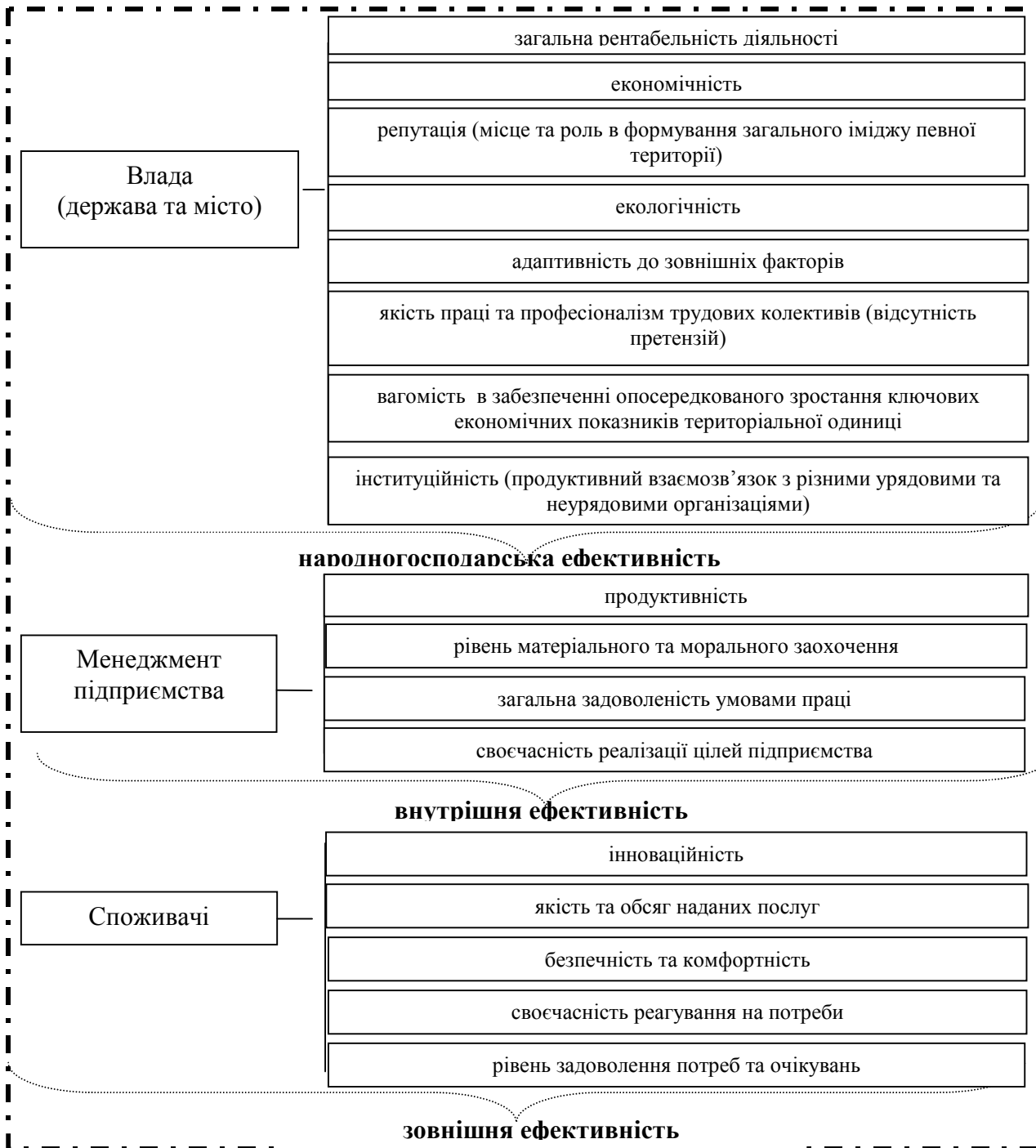

Рис. 4 Структурування критеріїв ефективності діяльності підприємств житлово-комунального господарства з позицій ключових зацікавлених сторін

В цілому, на думку автора даного дослідження, в контексті наведених раніше узагальнень та уточнень щодо декомпозиції ключових критеріїв ефективності діяльності того чи іншого суб'єкту господарювання особливого розгляду потребує така галузь народного господарства як житлово-комунальне господарство.

Це викликано тим, що стик історично зберігшихся «соціалістичних» умов функціонування даних підприємств з вже майже повністю встановленими на сьогодні новими ринковими вимогами господарювання обумовлює необхідність уточнення трактування поняття «ефективність діяльності підприємств житлово-комунального господарства» та формування інтегрованих критеріїв її визначення. Усе вище наведене, на думку автора, є передумовою до розробки ілюстрації щодо сутності

поняття «ефективність діяльності підприємств житлово-комунального господарства» за допомогою методу денотатного графу (рис. 3).

Проте слід розуміти, що залежно від суб'єктів визначення ефективності діяльності зазначених підприємств отримуватиме певну особливість та специфічність. Це пояснюється тим, що вказані суб'єкти певним чином зорієнтовані на різні критерії. Тому на думку автора, доцільним є розмежування критеріїв ефективності діяльності підприємств житлово-комунального господарства в залежності від обраних зацікавлених сторін, зокрема влади, менеджменту підприємства та безпосередньо споживачів послуг, що знайшло своє відображення на рис. 4.

Таким чином, проведений аналіз теоретичних основ визначення сутності категорії «ефективність діяльності» підприємств житлово-комунального господарства дозволив встановити, що наповненість змісту даної категорії в залежності від обраних суб'єктів, що будуть проводити її оцінку, та відповідно критеріїв дещо варіюється. Тому тільки їх загальний облік та комплексне врахування робить можливим адекватне визначення реальної ефективності діяльності зазначених суб'єктів господарювання.

ВИСНОВКИ

Таким чином, проведений аналіз науково-теоретичних засад визначення ефективності діяльності підприємств різних галузей народного господарства, а також основних критеріїв, що її обумовлюють, дозволяє зробити наступні висновки щодо визначення змісту категорії «ефективність діяльності» відповідно для підприємств виробничої та невиробничої сфер:

- ефективність діяльності виробничих підприємств визначається як відносний показник, що дозволяє встановити «вартість» досягнутого результату за рахунок його співставлення з використаним для цього ресурсами або загальною сумою витрат;
- ефективність діяльності невиробничих підприємств визначається ступенем досягнення поставлених цілей або реалізації запланованої діяльності;
- відмінність в трактуванні ефективності діяльності для вказаних об'єктів обумовлює існування певної розбіжності в критеріях їх визначення.

В зв'язку з вищенаведеним, під ефективністю діяльності підприємств житлово-комунального господарства, на думку автора, слід розуміти позитивну результативність діяльності підприємств, що характеризується ступенем своєчасності та повноти задоволення необхідних для нормальної життєдіяльності потреб населення відповідно до встановлених норм та стандартів на основі підвищення економічних результатів свого господарювання при одночасному дотриманні принципів економічності та рентабельності поточної діяльності зазначених суб'єктів. При цьому можливість структурування критеріїв ефективності зазначених суб'єктів господарювання з позицій ключових зацікавлених сторін дозволила класифікувати ефективність діяльності підприємств даної сфери на внутрішню, зовнішню та народногосподарську.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аванесова Н.Е. Оцінка ефективності функціонування підприємств роздрібною торгівлі з позицій ключових зацікавлених сторін: дис. на здобуття ступеня канд. екон. наук : 08.00.04 / Аванесова Ніна Едуардівна. — Х., 2009. — 236 с.
2. Головка В. О. Теоретико-методичні засади визначення сутності категорії «ефективність діяльності підприємства» / В. О. Головка // Комунальне господарство міст. — 2011. — №98. — С. 88—94.
3. Історія економічних учень: підручник / [Л. Я. Корнійчук, Н. О. Татаренко, А. М. Поручник, О. В. Ткаченко, Г. Ю. Кириллова]. — К. : КНЕУ, 1999. — 562с.
4. Кібкало М. М. Методологічні основи управління ефективністю функціонування вугільних підприємств: [Електронний ресурс] / М. М. Кібкало // The Economic Messenger of the NMU. — 2006. — №4. — С. 72-78. — Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Evngu/2006_4.pdf#page=72
5. Климаш Н. І. Науково-теоретичні аспекти сутності понять „ефективність” та „результативність” / Н. І. Климаш // Наукові праці Національного університету харчових технологій. — 2009. — № 28. — Р. III. — С. 124—126.

6. Лановенко О. А. Социальная эффективность предоставления социальных услуг: критериальные показатели ее оценки / О. А. Лановенко // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. — 2010. — № 889. — С. 142—147.

7. Левицька І.В. Економічна ефективність виробництва підприємств бурякоцукрового підкомплексу АПК: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / І. В. Левицька. — К., 2004. — 20 с.: рис., табл.

8. Маркс К. Избранные сочинения: В 9-ти т. - Т. 7 / К. Маркс, Ф. Энгельс. — М. : Политиздат, 1987. — 811 с.

9. Маршалл А. Принципы экономической науки / А.Маршалл. — М. : Прогресс, 1993. — 594с.

10. Петровці М.М. Ефективність діяльності підприємств-природокористувачів (за матеріалами підприємств Закарпатської області): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / М. М. Петровці. — Ужгород, 2004. — 20 с.: рис., табл.

11. Світлична Я.В. Оцінка та забезпечення економічної результативності функціонування дорожньо-будівельних підприємств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.07.03 «Економіка будівництва» / Я. В. Світлична. — Харків, 2002. — 19 с.: рис.

УДК 658.014

ФОРМУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ НА ОСНОВІ ПРОГНОЗУВАННЯ РІВНЯ ПОТЕНЦІАЛУ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ

Чобіток В.І.

В статті розглянуті методи прогнозування та запропонована концепція моделювання процесу прийняття рішень з управління розвитком потенціалу конкурентоспроможності промислового підприємства залізничного машинобудування.

Ключові слова: *методи прогнозування, управлінське рішення, потенціал конкурентоспроможності.*

Розвиток ринкової економіки вимагає вдосконалення управління і активного регулювання соціально-економічних процесів. Найбільш суттєвими проблемами вдосконалення управління в умовах кризи є забезпечення оперативності і достовірності інформації і рішень, що приймаються, побудова систем, орієнтованих на якість бізнес-процесів і ефективність інформаційних технологій управління. Вдосконалення управління сучасними підприємствами є актуальною проблемою, рішення якої вимагає створення якісно нових ефективних систем управління: це мають бути системи реального часу, системи оперативного управління підприємствами, нарешті - системи оперативного інноваційного менеджменту, прогнозування. Така постановка викликає необхідність поєднання різних підходів, використання сучасних інформаційних технологій і інструментів моделювання для формування і підтримки управлінських рішень, у тому числі використання методик прогнозування рівня потенціалу конкурентоспроможності промислових підприємств залізничного транспорту.

Метою статті є формування управлінських рішень на основі прогнозування рівня потенціалу конкурентоспроможності промислових підприємств залізничного транспорту.

Теоретичними і практичними питаннями у сфері підготовки і прийняття управлінських рішень займалися вітчизняні і зарубіжні вчені, серед яких необхідно виділити: О.М. Борисова [1], Є.П. Голубкова [2], М.Г. Гузя [3], Дж. Діксона [4], А.В. Матвійчука [5], Б.Г. Літвака [6], Ю.Г. Лисенка [3], В.П. Стасюка [7], Р.А. Фатхудинова [8] та інших. Проте проведений аналіз показав, що більшість як вітчизняних, так і зарубіжних авторів, що досліджували дану проблему, не приділили досить уваги проблемі розробки та